

DISIDENTI JAKO SYMBOL ODVAHY A NADĚJE

Madeleine K. Albrightová (+)

Moje rodina uprchla z Československa do Spojených států po komunistickém převratu v roce 1948. Mnohokrát jsem přemýšlela o tom, jak odlišně by vypadal můj život, kdybychom zůstali. Jak bych se vyrovnávala s komunistickým systémem? Měla bych odvahu protestovat, anebo bych mlčela?

Když o těchto otázkách přemýšlím, často si vzpomenu na příběh o jednom disidentském vůdci, který se setkal se starým přítelem, aby ho požádal o pomoc. „Rád bych ti pomohl,“ řekl mu jeho přítel, „ale víš přece, že nemohu, protože mám děti.“ A disident odpověděl: „Mlčel bych jako ty, ale víš, že nemohu, protože mám děti.“

Kniha *Disidenti u moci* je souborem esejů těch, kteří nemlčeli, a mnozí z nich byli kvůli tomu pronásledováni. Jejich odvaha a odhodlání pomohly svrhnout totalitní systém a sametovou revolucí zahájili nový začátek svobody v Československu.

Jejich příběhy připomínají represe z komunistických časů, ale také radostné okamžiky osudových dnů roku 1989. Nikdy nezapomenu na vlastní pocity, když jsem v televizi viděla jásající davy skandující hesla a zvonící klíči na Václavském náměstí. „To je ono,“ vzpomínám si, jak jsem si nahlas říkala s úžasem, radostí a úlevou. „Díky Bohu!“ Psal se 24. listopad 1989. Měsíc předtím byl zatčen dramatik a disident Václav Havel. O měsíc později měl být inaugurován prezidentem nového Československa.

Havel předvídal, že čas triumfu nenastane navzdory represím, jimiž jeho lid trpěl, ale právě kvůli nim. V textech, za které byl uvězněn, varoval komunistický režim, že snahou potlačit lidskou touhu po svobodě odsoudil vlastní systém k zániku. Výsledkem bylo hnutí, které svrhlo brutální vládu nikoli v duchu pomsty, ale v duchu potvrzení demokratických institucí a hodnot.

Ačkoliv se tato změna zdála být náhlá, ze svých cest do Československa v osmdesátých letech jsem věděla, že byla výsledkem dlouholeté tiché činnosti sítě disidentů. Nejznámějším z nich byl Havel, ale existovalo mnoho dalších spisovatelů, intelektuálů, umělců a aktivistů bojujících za lidská práva, kteří se věnovali věci svobody často s velkým osobním rizikem. Opačovaně jsem si kladla otázku, jak disidenti mohli vědět, komu bylo v době komunismu možné důvěřovat. Pravdou je, že to nikdy nevěděli.

Poznávat disidenty, hostit je ve svém domě ve Washingtonu a poslouchat jejich příběhy bylo jedním z největších potěšení mého života. Jejich generace už stárne a nadšení, které vítalo šíření demokracie, dávno vyprchalo. Příliš mnoho lidí na příliš mnoha místech dnes považuje svobodu, na kterou si zvykli, za samozřejmost. Nyní, několik desítek let po zveřejnění Charty 77 a sametové revoluci, je čas připomenout lidem oběti přinášené ve jménu demokracie. Je čas, aby byly příběhy disidentů zaznamenány.

Disidenti byli do značné míry produktem místa a doby, v nichž žili, ale pravdou je, že mysleli, mluvili a jednali ve jménu zásad, které budou vždy a všude důležité. Proto jejich slova, jak jsou zaznamenána v knize *Disidenti u moci*, budou dlouho přetrvávat jako symbol odvahy a naděje.

Madeleine K. Albrightová (1937–2022) byla americká politička, diplomatka a politoložka, jejíž rodina emigrovala v roce 1948 po komunistickém převratu z Československa. V letech 1993–1997

působila jako velvyslankyně USA při OSN a zasedala v Radě bezpečnosti OSN, v letech 1997–2001 zastávala úřad ministryně zahraničních věcí Spojených států amerických. Pojilo ji osobní přátelství s Václavem Havlem a dalšími českými a středoevropskými disidenty, podporovala demokratickou transformaci střední Evropy a její emancipaci od imperiálního poručnictví ze strany Moskvy. Významně se zasloužila o integraci Česka do západních struktur, včetně Severoatlantické aliance. V roce 1997 jí prezident republiky Václav Havel propůjčil Řád bílého lva jakožto nejvyšší české státní vyznamenání.

MOC BEZMOCNÝCH?

DISIDENTI U MOCI?

Petr Hlaváček

Před 35 lety padla Berlínská zeď, začalo se hroutit sovětsko-ruské impérium a Češi vykročili na cestu ke svobodě a demokracii. Jaká byla v tomto procesu úloha českého disentu a Charty 77? Byl disent překvapen mocí, která se mu nabízela? A nerezignoval na ni příliš brzy? Co jsou největší úspěchy a chyby někdejších disidentů, kteří byli u moci během transformace totalitního státu v liberální demokracii s tržním hospodářstvím? Byl Václav Havel roztržitý intelektuál, nebo politik a státník s organizačními schopnostmi a autoritou? Jak se česká společnost vyrovnává s komunistickou minulostí? Čím může být disidentská zkušenost inspirativní pro nynější odpůrce autoritářských a totalitních režimů? Je dědictvím českého disentu důraz na univerzální lidská a občanská práva? V jaké kondici se nachází česká demokracie a západní civilizace?

To jsou otázky, k nimž se vrací kniha s názvem *Disidenti u moci. Česká cesta ke svobodě a demokracii*, jejíž vznik inicioval už v letech 2013–2015 americký politolog Fredo Arias-King, kterého pojí četná přátelství s někdejšími středoevropskými a českými disidenty. Oslovil podle vlastního uvážení a preferencí několik osobností s disentem různě spojených, aby ve svých esejích popsaly zkušenosti ze zápasu s totalitní mocí a následným přechodem k demokracii. Vznikly tak texty, v nichž intelektuálové a bývalí disidenti Daniel Kroupa, Petr

Pithart, Zdeněk Jičínský (†), Eda Kriseová, Jaroslav Šedivý (†), Jan Ruml, Jaroslav Bašta (†), Petruška Šustrová (†), Dominik Duka, Michael Žantovský, Alexandr Vondra, Martin M. Šimečka, Petr Pospíchal, Václav Bartuška a Martin Palouš reflektují zmíněnou problematiku z často nečekaných perspektiv.

Ovšem v uplynulém desetiletí 2014–2024 se globální poměry proměnily a získaly zcela novou dynamiku, byť často se známými rysy. Rusko se v čele s diktátorem a válečným zločincem Putinem naplno vrátilo k obludně agresivní tradici ruského imperialismu a rozpoutalo genocidní válku proti svobodomyšlné Ukrajině a proti svobodnému světu. Naše hodnotově, morálně a politicky rozkolísaná západní civilizace je předmětem neskrývané nenávisti nejen ze strany Ruska, ale též Číny, monstrózního totalitního impéria, jehož komunistické elity sní o globální dominanci. Přesto ani esejistická část knihy vůbec nezestárla, zůstala autentickým osobním svědectvím jednotlivých autorů a autorek, přičemž obsahuje celou řadu překvapivě aktuálních postřehů a podnětů.

Ačkoliv se náš knižní projekt, jehož realizaci a finalizaci jsem jako editor převzal na jaře 2024, rodil pozvolna a složitě několik let, není výsledná kniha pouhou kronikou obtížné transformace satelitů a gubernií sovětsko-ruského impéria ve svobodné a suverénní země, ale zároveň se rozvinula v pokus o decentní reflexi posledního desetiletí, kdy se znovu rozhořel zápas svobody a demokracie s ujařmením a totalitarismem. Specifickým způsobem se to zrcadlí v rozhovorech, které jsem vedl s některými členy autorského týmu a dalšími disidenty a intelektuály, totiž s Danielem Kroupou, Janem Urbanem, Martinem Paloušem, Petrem Pithartem, Pavlem Bratinkou, Edou Kriseovou, Michaelem Žantovským, Kamilou Bendoovou a Janem Dobrovským.

Úvodní slovo napsala před časem zesnulá americká politička Madeleine K. Albrightová, autorem shrnujícího eseje je americký politolog Fredo Arias-King, iniciátor vzniku této

pozoruhodné publikace. Autorkou ilustrace na obálce je Kateřina Sidonová, která svým ztvárněním chtěla vyjádřit dialogičnost uvnitř někdejšího disentu i nutnost plurality v občanské společnosti hlásící se ke svobodě a demokracii. Publikaci provázejí portrétní fotografie disidentů od Pavla Hrocha, pořízené už před deseti lety. A rovněž karikatury výtvarníka Jiřího Slívy, jež jsou poučenými a vtipnými glosami specificky českého přechodu od totalitarismu sovětského typu k liberální demokracii západního střihu – se všemi jejími slabinami a nedostatky.

Latinské slovo *dissisere*, alespoň v klasické latině, znamená být něčemu vzdálen, neshodovat se, svárit se a nesouhlasit. Jenže disidenti vzdorující tlaku komunistické diktatury, která se spojením s expanzivním ruským imperialismem oděla do sovětského hávu, neprojevovali pouze jakýsi moralizující odstup od represivního režimu, nýbrž odvážně a houževnatě v konfrontaci s vlastním kolísáním a slabostí trvali na lidské a občanské důstojnosti pro sebe i celou společnost. I proto představoval tehdejší dissent na prvním místě mravní, nikoliv jen úzce politický postoj.

Václav Havel kdysi ve svém eseji *Moc bezmocných* z roku 1978 napsal, že *„disidentem se člověk nestává tak, že se jednoho dne rozhodne pro tuto svéráznou kariéru, ale proto, že vnitřní odpovědnost kombinovaná s celým komplexem vnějších okolností ho prostě do tohoto postavení vrhne: je vyhozen z existujících struktur a postaven do konfrontace s nimi. Na začátku nebylo nic víc a nic méně než úmysl dělat dobře svou práci – a na konci je cejch nepřítel.“* A filosof a někdejší exulant Václav Bělohradský v roce 2014 u příležitosti 25. výročí pádu Berlínské zdi podotkl, že disident se *„liší od odpůrce nějakého režimu tím, že se nesnaží vyměnit jeden režim za druhý, socialismus za liberalismus například, nebojuje za jednu politickou alternativu, ale hájí prostor, v němž mohou alternativy vznikat – hájí podmínky působení svobodného rozumu ve společnosti.“* Disident opravdu není ten, kdo ve jménu jakési „jediné správné“ ideologie nesouhlasí s nějakým režimem, jak

dnes vyhlášují všemožní „konzervativci“ a „progresisté“. Nejde mu totiž o nic menšího než právě o svobodu, a tudíž i ideovou pluralitu.

Publikace *Disidenti u moci. Česká cesta ke svobodě a demokracii* rozhodně nebyla zamýšlena jako ucelený pohled na dějiny disentu v komunistickém Československu a sovětském bloku ve druhé polovině 20. století. Představuje spíše konglomerát esejů a reflexí dialogického charakteru, které by mohly čtenáře podněcovat k přemýšlení nad palčivými problémy občanské společnosti a demokratického vládnutí v českém, evropském i globálním kontextu. Zároveň jde o vyjádření respektu k někdejší disidentům a solidarity k těm, kteří i nyní hájí lidská a občanská práva tváří v tvář novým totalitním a autoritářským režimům.

Disidenti, odvážní mužové a ženy, jimž i nyní jde o život v pravdě a svobodu, rozhodně nejsou bezmocní, byť prvoplánově po moci netouží. A nebude tudíž podle mne ani příliš patetické, když v této souvislosti připomenu výrok z jednoho z prezidentských projevů Václava Havla, který je nejen stále platný, ale především navýsost aktuální: „*Lhostejnost k druhým a lhostejnost k osudu celku je přesně tím, co otevírá dveře zlu.*“

doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.,

ředitel Odboru výzkumu a vzdělávání v Ústavu pro studium totalitních režimů

Praha, Café Louvre, podzim 2024